

թիւնը¹ լիուլի գոհացում տուած էր արդէն քննադատական բոլոր պայմաններուն եւ զիտական այս գործը օտար շրջանակներու պարբերաբար ծանօթացընելու պաշտօնն ալ Բաստարկի ղրդումնվ ստանձնած էր Փէքհատեան²: Սակայն եւ այնպէս Կոնիքի ստոյգ հոմնուած էր թէ the entire volume merits an English translation so that it may be accessible to European scholars (Rituale Armenorum, էջ V եւ The American Journal of Theology 1898, էջ 705—707): Երբ Փէքհատեանի անակընկալ մահափը ընդմիջեցաւ հրատարակութիւնը հայ պատարագներու լատիներէն թարգմանութեան, կրցաւ այնուհետեւ Կոնիքի վերստին անդրադառնալ նախկին իլլ ցանկութեան իրագործումին եւ Patrologia orientalisի մէջ 1922ին հրատարակեց հայ քնազիւներուն անզիւներէն թարգմանութիւնը: Այս աշխատասիրութիւնը հայագիտական վերջին գործը կազմեց Կոնիքի ընթացքը³. յանկարծանաս մահը վերջ տուաւ քեւ մատոր գործունէութեանը վաստակաւոր ուսուցչապետին, որ հեռացաւ մեզմէ անդարձ՝ ահաւոր դատարկ մը թողելով հայագէտներու շարքին մէջ:

Հ. Ա. ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ԵՐԳ ԵՐԳԻ ՈՅՑԻ

ԱՊԵՃԻՆ ԵՒ ԵՐԿՐՈՐԴ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Աղբիւրներ:

Երգ Երգոցի նոր բնագրի մը գիւտը մշեց զիս համառօտ ուսումնասիրութիւն մը պատրաստել Երգ Երգոցի հայերէն թարգմանութեան մասին եւ տպագրութեան յանձնել նորագիւտ բնագիրը: Զենարկեցի այս գործըն սա խոր համազումով, որ Ա. Գրքի հայերէն թարգմանութեան իսկական արժէքը միայն այն ատեն կարելի է դատել, երբ մէն մի գրութիւն յունարէնի հետ համեմատութեան կը դրուի:

Ուսումնասիրութեան եւ բնագրի համեմատութեան համար առջեւս կը գտնուէին հետեւալ տպագիրներն ու ձեռագիրները:

Ա. Ս ԳՐՔԻ

1. Զօհրագեանի տպագրութիւնը, 1805, Վենետիկ (= Z, տարբերակները = Zn):
2. Ռոկան Վրդի տպագրութիւնը, 1666, Վմստերգամ (= F):
3. Միհիթար Աբբահօր տպագրութիւնը, 1733, Վենետիկ (= S):
4. Բագրատունույ տպագրութիւնը, 1860, Վենետիկ (= E):
5. Մեր Մատենագրաբանին, թ. 71, Զեռագիրը, գրուած ԺԳ. գարուն (= A):
6. Մեր Մատենագրաբանին, թ. 55, Զեռագիրը, գրուած ԺԳ. գարուն (= M):
7. Սարգիս Մալեանի Երուսաղէմի 15 Զեռագիրներու համեմատութիւնը, թ. 244, Մեր Մատենագրաբանին (= J):
8. Դարձեալ Վիեննայի ազգ. գրատան Զեռագիրը (= H):
9. Մողոննի գրքերու ձեռագիրներէն:
9. Մեր Մատենագրաբանին, թ. 274, 2 գրուած 1337ին (= B):

¹ Արբագան պատարագաւուստոյցը Հայոց, թարգմանութիւնը պատարագաց Յունաց, Վարդեց եւ Համբաւց հանդերձ ընտութեամբ, նախագիտելեօր եւ ծանօթութեամբ, Վիեննա 1897:

² Denkmäler altarmenischer Messliturgie. I. Ein dem hl. Gregorius von Nazianz zugeschriebene Liturgie, Oriens Christianus, Neue Serie I, էջ 204—214. II. Die angebliche Liturgie des hl. Katholikos Sahak, անդ, III, էջ 16—31:

³ Old Armenian Liturgies, Patr. Or. 1922.

10. Մեր Մատենագարանին, թ. 316, 2.
գրուած իր Ճ.Գ. դարուն (= D):
11. Մեր Մատենագարանին, թ. 512, 2.
գրուած 1701էն քիչ վերջ (= C):
9. 12. Մեր Մատենագարանին Ճաշցներու
հատածները (= D):
9. Երգ Երգոցի Մեկնութիւններէն:
13. Որոգինէս (= O):
14. Գրիգոր Նարեկացի (= N):
15. Վարդան Արեւելցի (= W):
16. Գ.Ր. Տաթեւացի (= G):
17. Խաչատուր Կարնեցի (= L):
18. Յակոբ Կարնեցի (= P):
19. Արքահամ Կ. Պալսեցի (= K):

Ճպագրութիւնը չճանրացնելու համար
Ճաշցներէն եւ մեկնութիւններէն միայն կարեւոր
ապարերակները յիշուած են, նուազ չափով
նշյլ տեղի ունեցած է Ս. Գրիգի վերջը յիշուած
ապագրութիւններու մէջ ալ:

Յունարէնի հետ համեմատութեան համար
դորձածուած են Հոլմըսի' (Vetus Testamentum,
ed. B. Holmes et J. Parsans, Oxonii, 1827) եւ Սուէտի (The Old Testament
in Greek, Cambridge, 1907) հրատարակութիւն-
ները՝ պահէլով նաեւ անոնց համառօտագրու-
թիւնները, երբեմն երկուքինն ալ միասին նշա-
նակուած են: Ո.Բ. Երկիւշ ունեցած եմ թէ
յունարէնի եւ հայերէնի համառօտագրութիւն-
ները կրնան շփոթուիլ հն կամ Հայուն քով
“Հ” տառը դրած եմ եւ կամ ուրիշ եղա-
նակով մը չանցած եմ շփոթութիւնէ խոյս տալ:

Աչքիս առջեւն ունեցած եմ նմանապէս
երրայեցերէն բնագիրը, ասորական, արարական,
եթոպական թարգմանութիւնները եւ մինչեւ
անդամ լատինականը:

1.

Երգ Երգոցի առաջին նախնական թարգ-
մանութիւնը:

Կորեան (Պատմութիւն վարուց եւ ճահւան
սրբյն Մեսրոպաւ վարդապետի 1894, էջ 33—
34) խօսքերուն համեմատ Ս. Սահակ Հայ Գրին
Դիւէն անմիջապէս յետոյ կը ձեռնարկէ
Ս. Գրին թարգմանութեան օդնական ունենա-
լով խումբ մը աշակերտներ: Խախնական այս

թարգմանութենէն սակայն Ս. Սահակ կը թուի
թէ գոհչ չի մնար: Այս իսկ պատճառաւ երբ
եփեսոսի ժողովէն (431ին) վերջ Եղնիկ Կորեան
ու Ղեւոնդի հետ հաստատուն օրինակօք աս-
տուածատուր գրոց կը դառնար Հայաստան՝
Սահակ զյառաջազոյն զյանկալ ծագիւտ զիու-
թանակի զթալ գանութիւնս հաստատէր Ճմա-
րիս օրինակօք բերելովք:

Այս “յառաջազոյն”, յանկալ ծագիւտ,
փութանակի, թարգմանութիւններէն մին է կը
կարծեմ Երգ Երգոցի այն բնագիրը, որ մեր
Մատենագարանին թ. 55, Աստուածաշունչ
գրին մէջ աւանդուած է (349ա—351ա),
2եռագիրս հաւանօրէն գրուած է Անի 1368—
1375էն յառաջ, գրին է Յովհաննէս եպիս-
կոպոս Անոյ, իսկ ծաղկողը՝ Մելքիսեդէկ երեցը:
Առաջին ստացիչ նշանակուած է Մանուկ եպիս-
կոպոս Քչնոյ: Գրութիւնս ամեն տեսակէտով կա-
րելի է Հ. Տաշեանի հետ (Յուցակ Հայե-
րէն ձեռագրաց մատենագարանին Միթթա-
րեանց ի Վիեննա, 1895, էջ 253—260) մեր
Մատենագարանին ամենէն ընտիր ձեռագիր-
ներէն մին համարիլ:

Գրչագիր մատենիս թուղթ 349—351ա,
ինչպէս ըսի, բոնած է Երգ Երգոցի բնագիրը,
որ թէ Զօհրապեանի եւ թէ ուրիշ հրատարա-
կութիւններէ լեզւական եւ բնագրական տար-
բերութիւններ ունի. այսպէս:

Ա. Լեզւական տարբերութիւններ. Գ.Լ. 1.
Մ. “Զի քաղցր են սոնիք քո քան զգինի”: Հ
“Զի բարի են սոնիք քո քան զգինի”: Գ.Լ. Ա.
5. Մ “Մի հայէք յիս, զի ես սեւ եմ սեւա-
ցիալ”: Հ “Մի հայէք ընդ իս, զի ես սեւացիալ
թիսացյ”: Գ.Լ. Ա. 6. Մ “Իրրեւ զընկեցեալն
ի հաւտից ընկերաց քոց”: Հ “Իրրեւ զընկեցեալն
յերամակս ընկերաց քոց”: Գ.Լ. Ա. 8. Մ “Զի՞ն
իմը ի կառու Փարաւոնի”: Գ.Լ. Բ. 6. Մ “Ահեակ
ի կառու Փարաւոնի”: Գ.Լ. Բ. 14. Մ “Յայ ինձ զգէմս քո եւ
բլոցյ”: Գ.Լ. Բ. 8. Մ “Վակելով ի վերայ լե-
րանց, իսյուալով ի վերայ բլոցյ”: Հ “Վակ-
անու ի վերայ լերանց, խաղացեալ ի վերայ
բլոցյ”: Գ.Լ. Բ. 13. Մ “Յայ ինձ զգէմս քո եւ
գէմք քո գեղեցիկ”: Հ “Երեւեցո ինձ զերեսս
քո, լսելի արա ինձ զբարբառ քո, զի բարբառ
քո քաղցր եւ տեսիլ քո գեղեցիկ”:

Բ. Բնագրական տարբերութիւններ. Գ.Լ. Բ.,
13. Մի “Արի եկ մերձաւոր իմ, գեղեցիկ իմ,
աղաւոնի իմ իսպերուն Հ եւ մլք կը յարեւ

“Եւ եկ դու աղաւնեակ իմ” Գլ. Գ, 10. Մ “Զսիւս նորա գործեաց արծաթիս եւ զկողմանս ոսկեղէնս, զիսարիսին նորա ծիրանի, զմէջ նորա ականակապ ի սէր դստերացն Երուսաղէմին. Հ “Զսիւս նորա գործեաց արծաթեղէնս, զկող նորա ոսկի, զիսարիսին ծիրանի, զմէջ նորա ականակապ, տարածեալ զսէրն ի դստերացն Երուսաղէմին” Գլ. Գ, 9. Մ “Զինչ է եղբաւրորդին քո յեղաւրորդեաց, գեղեցիկդ ի կանայս խօսքերուն կը կցէ Հ “զի այդպէս Երդմեցուցեր զմեզ” Գլ. Զ, 10. Մ “Հայել յարմախս ուղիս տեսանել թէ ծաղկեալ իցէ որթ եթէ ծաղկեալ իցեն նոնիք” Հ Հայել յարդիւնս վտակաց տեսանել թէ ծաղկեալ իցէ որթ, եթէ ծաղկեալ լցէ նոճ, եթէ ծաղկեալ իցեն նոնենիք” Գլ. Է, 3. Մ “Ուլս այծեման երկուորիս խօսքերուն վրայ կաւելցնէ “Ուրք արածին ի շուշանս մինչեռ Հ այս երեք բառերը չունի: Դեռ կարելի է լեզուական եւ բնագրական տարբ’ բութիւններւ ստուար բազմութիւն մը յառաջ բերել, զր սակայն աւելըրդ կը համարիմ, քանի որ յեւոյ արդէն բնագրին հրատար սկութեամբ բոլըրովին երեւան պիտի գայ:

Մեծ քնն. լթիւններ կատարելւ Հարկ չեղաւ համալում զյացնելու համար թէ այս նրագիւտ բնագիրը ուղղակի յունարէնի վրայէն եղած թարգմանութիւն մըն է եւ այս “Նախական” թարգմանութիւն մը (Կոր. Էջ 33): Այս թէ ինչու: Ա. Կորին կը հաւաստէ թէ “Եկեղեցական գրաց” թարգմանութիւնը նախ եղած եւ ապա վերհաստատուեցաւ: Կորին “Եկեղեցական գիր” ըսելով կիմանայ բատ Զարքառ նելեանի եկեղեցական պաշտամունքներու մէջ գրածուած գրերը (Բազմավէպ 1851, Էջ 231): Այսպիսի էր ի հարկէ նաև Երգ Երգոցը քանի որ անկէ շատ մը հատուածներ կը գոնենք հայ եկեղեցւց ընթերցուածոց մէջ ինչպէս Յովհ. Ա. Ք Հն. Մկրեանի ներկայացուցած առ պատկերը ցցց կու տայ (Լոյ 1905, Էջ 446):

Ա. 1—16 ի ձաշուն Ծաղկաղորդի.

1—11 ի տօնի Ընծայման Ս Կոււին

Բ. 8—12 ի Ծաղկաղարդին (Ժողովեալ մինչեւ Զ, 11).

Գ. 9—15 ի տօնի Աերափոխման.

Զ. 9—12 ի տօնի Աերափոխման

Զ. 3—8 Յղութեան Ս Կոււին.

Է. —13 Ս. Կուսանացն Կունեայ եւ Մատնեայ.

Ը. 1—14 ի տօնի Յուլիանեայ եւ Վասիլուհու:

Թ. Բնագրիս մէջ կը գտնուի նախադասութիւն մը, որ կը ցուցնէ թէ թերավարժ թարգմանիլը յոյն բառերու համապատասխան հայերէն որոշ բառերու լնտրութիւն լնելու մէջ կը տատամին եւ այս պատճառաւ բառերու կուտակում մը կը փորձէ, որպէս զի ետքէն սրբագրիը քով քովի գրուած բառերէն մին կամ միւսն լնտրէ ու մնացածները ջնջէ: Ահաւասիկ խնդրական այդ տեղիքը. Գլ. Գ, 4. “Հաղորդ վահան կախեալ զնմանէ եւ ամենայն աշտեսյթ կամ նետք զաւրաւորաց կամ սպառազինաց” Արբագրին լնտրած է “նետք սպառազինաց”: Ինչպէս ապա համեմատութիւններու մէջ պիտի նկատուի, ձեռագիրներու մէջ կը գտնուի՝ “ամենայն աշտեսյթ զաւրաւորաց” Այս պատահած է, վասն զի նախնական թարգմանութիւնը բնաջնջ ըլլալէ զերծ է մնացած: Հետագրքական է որ Վարդան Արեւելցին /ը „Հարազատ” ին կիրակոս Գանձակեցւոյ խնդրաներով շարադրած Երդ Երգոցի մէջ նախադասութիւնս Ճիշդ նորագիւտ բնագրին համեմատ կը գնէ (Հմայ. Ձեռագիր Վիենն. Միելթ. թ. 45, թղ. 26աւ Հմմտ. ձեռագրիս մասին Հ. Տաշեանի Յուլյակին (Էջ 207):

Գ. Ա. Իրջին եւ կարեւոր ապացոյցը կը հաւնեմ նորագիւտ բնագրին լեզուէն, վասն զի լեզուն կարեւոր փորձաքար մըն է շատ խնդիրներ լուծելու եւ ստուգութեան հասցնելու: Երդ Երգոցի նոր բնագրին լեզուն թէեւ ոսկեդարուէ, բայց լուրի է գասական հայերէնի յատուկ բարձրութիւնն ու կանոնաւորութենէն: Ահա քանի մը օրինակներ:

Գլ. Ա, 5. “Զի ես եմ սեւացեալ” Ընկալեալ բնագիրը գրաբարի սովորական ձեւովն ունի “սեւացեալ թիւացայն”, վասն զի համարիշ լնդունելութիւն անցեալի քով աւելի յաճախ կատարեալ կը դրուի քան թէ ներկայի քով:

Գլ. Բ, 3. “Եւ պտուղ նորա քաղցր ի սուրբի իմում” Ա. Սուրբ, բառը դասական մատենագրութեան մէջ ցանցառ է, անոր հակառակ “Կոկորդ” բառը, զր ընկալեալ բնագիրը եւ անոր հետ ինձի ծանօթ բոլըր ձեռագիրները կը գործածեն, սովորական է ոսկեդարեան երկերու մէջ:

Գլ. Բ, 6. “Եւ աջ նորա պատեսցէ զիս” Աւելի սովորական եւ դասական ձեւը կը գործածէ լնկալեալ — պարապական հոլովով կը գնէ

“պատեմ” բայը — “եւ աջ նորա պատեսցէ զինեւ ։ Գ. Բ. 14. “Եկ ի հովանի վիմին մերձ առ նախաղարիսապն ։ այսպիսի նախադասութիւններու մէջ ոսկեգարը կը սիրէ ոչ թէ “ի” նախորիւ որական, այլ “ընդ” նախորիւ գործիական՝ “Եկ ընդ հովանեան ։ Այս ձեւը կայ ընկալեալին մէջ։

Անդ. “Լուսոյ ինձ զշայն քո”։ Միայն հոս է որ “լսեմ” բային այսպիսի անսովոր հրամայական եղանակի մը կը հանդիպինք, ընկալեալ բնագիրը յաջող կիրառվ կը դնէ. “Լսելի արա ինձ զբարբառ քո”, զոս սակայն դիտելու է որ “լսեմ” բայն երբեմն անսովոր խանարհումներ ալ կը ստանայ. դ. օ. “Զլուելոյն առնեմք զպաշտանս նոցան, Ասկերերան՝ Մեկնութիւն Պօլոսի Ա. Թ. Ե. թ. Անդ. “Ցայց ինձ զդէմն քո... Դէք քո գեղեցիկ”, դասական հայերէնը չե սիրեր նոյն բառին կրկնութիւնը, այս պատճառաւ ընկալեալը կը դրծածէ “Երեւեցո ինձ դիրես քո... եւ տերիլ քո գեղեցիկ”.

Գ. Դ. 13. “Առաքումն քո դրախտ նռնենեցն”, Այս ոչ այնքան գեղեցիկ բայանուան տեղ “պատգամաւրութիւն”, գեղեցիկ բառը կը դանենք ընկալեալին մէջ։

Գ. Ե. 2. “Սիրու իմ որթուն է” աւելի լաւ Հ. “արթուն կայ”.

Գ. Զ. 3. “Զի գլուխ իմ լի եղեւ ցաւզով եւ վարսու իմ ի շաղից գիշերոյն”, որ իդդիր չե վերջներ թէ պիտի ըլլոյ “վարպ իրոյ”, Անդ. 4. “Յարեայ ես բանալ եղբաւորդուց իմյոյ”, “Յառնեմ” բայն ընդհանրապէս “ի”, նախորիւ կ’ու զէ, ինչպէս՝ “Աստաւ ժողովուրդն յուտել եւ օրմպել եւ յարեան ի իսաղալ” (Ելք. 18, 6): Ընկալեալն ալ ունի ընսրելագոյն այս ձեւը. “Յարեայ ես ի բանալ”.

Գ. Է. 1. “Յարմարումն բարձից քո նմանութիւն ուլանց յեռելոց գործ ձեռաց սրուեսաւրին. Մինչ ընկալեալն աւելի լաւ եւ ընտիւ “Չեւ բարձից քոց նման է ուլանցն” եւն:

2.

Թարգմանիչը եւ թարգմանութեան ժամանակը:

Ինչպէս ստուգութեամբ կարելի չէ Ա. Գրքի միւս մատեաններու թարգմանիները յիշատակել սահմանէ, նյուպէս հնարաւրը չէ Երդ Երդոցի որոշ թարգմանիչ մը նշանակել: Գրքին փար-

կութիւնն արդէն բաւական արգելք է նման հարցով մը զբաղելու եւ լեզուի ու օձի քննութեամբ իսկական թարգմանչին անձին մէրձենալու: Դժբախտաբար մեր հին պատմագրութիւնները մէջ բարգմանիներու անունները մեղի աւանդելու շատ կարեւոր պաշտօնը բոլորովին անտեսած են: Ով որ ալ սակայն եղած ըլլոյ Երդ Երդոցի նախական պարզացն եղած ասոյդ է, որ հայերէն լեթարգմանին այն ստոյդ է, որ հայերէն լեթութիւններուն մէջ բաւական տկարգանուած է:

Ա. Սահակ Ա. Գրքի ոչ միայն թարգմանիչն եղած է իր աշակերտներուն չետ, այլ եւ սրբագրիչը: Երդ Երդոցին ալ յայտնի իրողութիւն է թէ ենթարկուած է սրբագրութեան, բայց այս սրբագրութիւնը որչափ կերեւայ չէ տարածուած աւելի թարգմանութեան սիսալենենուղելու, այլ ձգտած է հայ լեզուն կանոնաւուրելու, Մեր այս վարգածը կը հաստատեն այն բերաւ այս վարգածը կը թարգմանութիւները, որոնք թէ նախական եւ թէ յետագոյն թարգմանութիւնները մէջ սիրացնուին: Այս կէտը սակայն ակնյայտնի կը տեսնուին: Այս կէտը սակայն միւս կողմանէ կը նպաստէ ապացուցանելու թէ երիւ բնագրներն ալ ուղակի յունարէնի վրայէն թարգմանուած են եւ իրարու ազգակիցն են:

Ա. Գրքի հայերէն թարգմանութիւնն երկու բրածիչ շվան կը ճանչնայ, սոաչինը նշանակու գիւտէն կը սկսի (403—406 կամ 407—410), իսկ երկրութիւն Եփեսոսի ժողովքէն յետոյ (431): Առաջն շրջանին մէջ կիյնայ Երդ Երդոցի թարգմանութիւնը, իսկ երկրութիւնն մէջ Երդոցի թարգմանութիւնը Երդ Երդոցի անոր որբազրութիւնը: Այսպէս կը կատարուի անոր որբազրութիւնը կոկուելու եւ Երդ Երդոցը բախտը կունենայ կոկուելու եւ սրբագրուելու մինչ մի քանի գրքեր — ինչպէս Մակարայցոյ երկու գրքերը — Սահակի ու անոր աշակերտներու սրբագրութ գրչին հնամար աշակերտներու բախտէն կը ման զուրկ: Ասկէ զատ թարգակու բախտէն կը ման զուրկ: Ասկէ զատ մինչ ընդհանրապէս ուրիշ գրքերու նախնական, “փոթանակի”, կատարուած բնագիրները կը ընջուին իսաւոնակութեան ու շփոթութեան տեղի շտալու համար անտարակոյս, Երդ Երդոցի նախնական թարգմանութիւնը կը համնի մինչեւ մեր օրերը թէ հիւսուած Ա. Գրքի եւ թէ նահետ Երդ Երդոցի մէկնութիւններու մէջ: Խոկ շատ մը գրչագիրներ կունենան միաժամանակ երկու թարգմանութիւններն ալ եւ կընեն աղատ ընտրութիւն: Առով կը մէկնուին քանի մը ձեռագիրներու բնագիրներն Մի եւ երբեմն Շի հետ ուղած նմանութիւնները:

3.

“Յունարէնէ թարգմանուած է,,:

“Յունարէնի վրայէն է սրբազրուած,,:

Աճոիչ է մեր խօսքը: Ասսն զի երբ հայերէն եւ յունարէն Երդ Երգոցներն իրարու հետ համեմատուին որոշ կը տեսնուի թէ երկուքն ալ իրարու հարազատներ են:

Ապացոյցներ.

Ա. Բառ առ բառ թարգմանութեամբ շատ մը նախադասութիւններ զերար կը դոցեն եւ կան սորկական թարգմանութիւններ: Գ. Ա. 1. “Համբուրեսցէ զիս ի համբուրից բերանոյ իւրոյ, զի քաղցր (բարի) են սահնք քո քան զիսնին. Փոկիութաւ ու առաջանաւ ամուսնու անուս, ծող ամառնօւ մասսա սոս նուն օքնու: Գ. Ա. 12. “Ծաղկեք երեւեցան յերկրի մերում, ժամանակ հատանելց եհաս: Զյոյն տատրակի լսելի եղեւ յերկրի մերում” = Են անձի ձփծոյ և բանին, չարհն տից տուայն չփծախ, փառն տից տրսցնու չիսուծոյ չեւ տից բանին դման: Գ. Ա. 4. Կարգեցէք ի վերայ իմ զերն = բահատե և՛ էպէ ձշպահ:

Բ. Յունարէն բառերու սիսալ իմաստով գործածութիւններ կան. — այս կէտը յաշորդ գլխուն մէջ:

Գ. Կան ինչ ինչ կտորներ, որոնք Փեշիդ դոյի մէջ կամ կը պակսին եւ կամ տարբեր եղանակաւ կը գտնուին եւ այսպէս յունարէնէն ասորերէն թարգմանութիւնը կը զանազանուի: Այս կէտերուս մէջ հայերէնը յունական թարգմանութեան կը հետեւի եւ իր անկէ կախում ունենալը կը մատնանչէ: Այսպիսի կտորներ են զ. օ. Գ. Ա. 6, 10, Բ. 13, Գ. 1, Դ. 3, 10, Ե. 12, 16, Զ. 2, 6, Է. 1 եւն:

Դ. Յունարէնի երբայեցերէն սիսալ թարգմանութիւնները Հայուն մէջն ալ կան: Այս ալ տեսնել ստորեւ:

Ինչպէս Երդ Երգոցի նախնական թարգմանութիւնը նշանակու այժմեան բնագրին սրբագրութիւնն եղած է յսին բնագրի վրայէն: Այս մասին ալ յաշորդ գլուխը պիտի խօսի:

4.

Երդ Երգոցի թարգմանութեան արժէքը:

Ամէն կաւկածէ վեր է Ա. Գրքի հայ թարգմանութեաններկայացոց ցած արժէքին բարձրութիւնը: Հայ թարգմանիչները կրցած են իսկապէս խորասուցւիլ Աստուածաշնչին խորհուրդներուն մէջ եւ գիտակից իրենց ծանր պաշտօնին:

Ճգտած են ամէն զոհողութեամբ հետեւիլ քայլառ քայլ ճշգրտորէն յառաջադիր բնագրին երբեմն նոյն իսկ նախընտրելով սորկական թարգմանութիւնն ի վես հայ լեզւի: Ասով արտադրած են զիտականօրէն կատարեալ գոյծ մը: Հայ թարգմանիչները որչափ ալ սակայն այսպիսի գերազանցապէս զովելի գործունէութիւն մըցոյց են տուած, բայց երբեմն սայթափումներուն թարկուած են, մանաւանդ յունարէն հօմանիշ կամ համահնչիւն եւ կամ ոչ սովորական բառերու շփոթումն: Սակայն այս եւ ասովն նման պակասութիւններ Ո. Գրքի հայ թարգմանութեան արժէքը չեն նսեմացուցած. Հայ թարգմանութիւնը կը մնայ միշտ իրբեւ ընտիւ եւ ճարտար գործ: Մեր ըսածներն ի հարկէ թարգմանութեան այն մասերուն վրայ են զիսաւորաբար, որոնք սրբագրութեան բովէն յաջողած են անցնիլ եւ զտուիլ, թէեւ երբեմն մնացած են զեռ տեղ տեղ արատաւոր անհաճոյ կղկղանքներ:

Երդ Երգոցի նախնական եւ սրբագրուած թարգմանութիւններու իսկական արժէքը հասկնալու համար՝ անհրաժեշտ է փորձել յունարէնի հետ մանրակրկիտ համեմատութիւն մը եւ նկատել կրկին թարգմանութիւններու տուած տարբերակները:

Գ. Ա. 2. Ա. “Եւղ թափեալ է անուն քո. Զ. ի զ անուշ հեղեալ է անուն գո., = մըրօն չքքենածն ծոնօրա սօս. Ինչպէս կը տեսնուի Ա. կը հետեւի յօյնին մինչ Զ արաբական թարգմանութեան: Ա. “Եւ ձգեցին զքեզլ յինքեանս” յօյնը եւ Զ “յինքեանս” չունին: Ա. “Զհետք ի հոտ եւղօց քոց ընթասցուք. Զ “Զհետք հոտոց իւղօց քոց ընթասցուք մեք.” Ա. աւելի նման է յօյնին՝ ծուած սօս ևէ ծօմիջ մըրօն օօց ծրագունքն. Զ. մ. “անտես արար զիս արեգակն.” Զ. “զի խեթիւ հայեցաւ լնդ իս ալեւակն.” = ծու պարեթեքի մը ծ իշխու, յունարէն պարաթլեպա բառը կը նշանակէ աչքերը ըրգել, զանց առնուլ, անտես ընել, անարգել, գէշ, խեթիւ նայիլ, երկու թարգմանութիւնները զանազան իմաստով առած են յօյն բառը. Ասորերէնն երբայեցերէնի բոլորովին նման է Մայդան հանդիպութեան պատճեան պատճեան: Հայեւ է ի իմաստն ալ գրեթէ նոյնն է, Ա. “Եղին զիս պահապան յայգեստանին. զոյցին իմ ոչ պահեցի..” Զ “Եղին զիս պահապան այս եստանին. զի զայգին իմ ոչ պահեցի..” Ա. յունարէն աւ ելի նման է = զնունտ մը փակութեան ավունտուածուածաշնչին խորհուրդներուն մէջ եւ գիտակից իրենց ծանր պաշտօնին (յայգեստան) ձմուռած էմծ օօց:

էվօլաչա. Մ “Ուղղութիւն սիրեաց զքեղ” Սինչ Զօհրապեանքագիրն ուրիշ թարգմանութիւններու հետ Երբայեցերէնի հետեւ ուղամեամբ այս խօսքը Յթ համարին վերջին նախադասութիւնը կ'ընեն, Մ այս տեղ կը գնէ: 7. Մ “Գուցէ լինիցիմ իրբեւ զընկեցեալն ի հաւատից ընկերաց քոց”, Զ ունի՝ յերամակս ընկերաց քոց = միշտու շնորհալու արժանի է Ծի ունկեցածը՝ “որպէս զարդարեալ յերամակս ընկերաց քոց”, Պ ըօրինական իմաստներէ զատ ունի նաեւ “զգեցոցանելն “զարդարելն իմաստը: Մ “ԵԼ դռ զհետ դարշապարաց հաւատիցն”, Զ սկզբու չէ չէլծ օնման Մի: “Եւ արածեա զուլս քո ի վրանս հովոցն”, Զ “Եւ արածեա զուլս քո՞ն: Հոս ալ յսնը Մին հետ կը նյունանայ չալ ուսման տաւ էրովուս օնու. 8. Մ “Զիսյն իմոյ ի կառսն Փառաւուի նմանեցոցի զքեղ մերձաւոր իմ”: Զ “Երիվարացն իմոց, — մինչ յոյնը՝ ՛՛ լուսած սունի՝ նմանեցոցից: 9. Մ “Պարանոց քո իրբեւ զմանեակու. Զ “Իրբեւ զմանեակու = օրմէտու. “Ծրար ստաշին է եղբաւրորդին իմ ինձ. ի մեջ ստեանց իմոց հանդիցէն. Վերջին հատածս յունարէն մի քանի ձեռագիրներու մէջ պահան է: SCA ունին: 10. Մ “Նմանութեամբ ոսկոյ արասցուք քեղ հանդիրս կիտուածովք արծաթցոյ”, Զ յունարէնի պէս եւ ճիշդ՝ “Նմանութիւն(ս) ոսկոյ արասցուք քեղ հանդիր կիտուածովք արծաթցոյ: 13. Մ “ՈՂԿՍԴ ծաղկեալ է եղբաւրորդին իմ ինձ ի մէջ այդեստանդին ներկագույու: Զ “ՈՂԿՍԴ նոճոյ է եղբաւրորդին իմ ինձ ի մէջ այդ եստանեայցն”. Ծ “ՈՂԿՍԴ ծաղկեալ թէնի թէն անձագիր իմ անձ ի մէջ այդ եստանեայցն. 17. Խնդիր տէն անձ ի մէջ այդ եստանեայցն. 15. Մ “Ահաւագիկ ևս բարի եղբաւրորդին իմ. Նմանեաց այծեման”. Զ “Պարձիր նմանեաց դռ եղբաւրորդին այծեման”: Ա երջնս յունարէնին բառ առ բառ կը հետեւի:

գ. 1. MZ “ի գիշերի” = սսէն = ի գ/շերս. 106. Ճ. Ճ ունի էն նսխէ Մ “Խնդրեցի եւ ոչ գտին” Զ “Խնդրեցի զնա եւ ոչ գտի զնա” = էնդրէսա անտօն չալ օնչ ընրոն անտօն. 2. Մ “Յարեայ եւ շրջեցա ի քաղաքու”. Զ “Յարեայ եւ շրջեցա լուդ քաղաքու” = ձնաստիսում: 3. Մ լոկ “Խնդրեցի եւ ոչ գտի, կոչեցի զնա գտին” Զ “Խնդրեցի զնա եւ ոչ գտի, կոչեցի զնա եւ ոչ ետ ինձ ձայնն” Ա “Խնդրեցից զօր սիրեաց անձն”, չալ շնդիրան նո դիմակուսւ ի փոխութեան անձն չալ օնչ ընրոն անտօն, էնձեսա անձն չալ օնչ նոյշուսն մու (AC). Խնդիր կը տեսնուի Մ շատ պակաս ունի, Մ “Գտին զիս պահապականք պարապացն”, Զ “Գտին զիս պահապականք պարապացն” = ընթօսան մէ օն տիրոննուտէ, օն խչկօննուտէ էն տղ պօլէւ. 4. Մ “Իրբեւ փար մի անցի Զ իրբեւ սակաւ մի անցի ըստ նոսա” = անձ սկրծն ծու պարզութուն անտօն. MZ “Կալոյ զնան” եւ ոչ թողի զնան. Ծ ունի մէջ թողից զնան, յունարէն Մի եւ Զի հետ մէջ թողից զնան:

ԳԼ. Բ. 1. Մ “Ես ծաղկե դաշտաց շուշն հովտաց”, այսպէս են Զօհրապեանի բանագիրն ու յունարէնը (գաշտի) մինչեւ Ծ “Ես ծաղկե դաշտաց, ծաղկե հովտաց”, նման է ասուներէնի: 2. Մ “Որպէս շուշն ի մէջ փշց այնպէս քշր իմ ի մէջ դատերացդու. Զ “Իրբեւ չուշան ի մէջ փշց այնպէս մերձաւորդ իմ ի

ափդրա աստծոն. M “մինչեւ մուծի զնա”, Z “մինչեւ տարայց զնա”. Հայ օն էլսդիրացոն աստծոն. 5. M “երդմնեցուցանեմ զձեզ Հ երդմնեցուցից արքաւու նման 6. MZ “իրբեւ զհուխ ծառաշեալ բարձրացեալ”, BC “զստեղն ծխոյ խնդեալ”, D “զստեղն ինկոյ ծխեալ”, առ օչէլէշի հառու տէջսպաւնդ այս է՝ “իրբեւ զրուն ծխոյ բարձրացեալ”, 7. MZ “Ահա գահոյք Սոլոմոնին նծոն դ չկլնի տօն Եալաշոն, դ չկլնի գահ եւ դ չկլնի անկողին, մահիճ եւայլն, հայն առած է գահոյք իմաստով”:

10. M “Զսիւս նորա գործեաց արծաթեղենս եւ զկողմանս ոսկեղենս, զլսարիսին ծիրանին. Z “զսիւս նորա գործեաց արծաթիւ, զկոնք նորա ոսկի եւ զձեղուն նորա ծիրանին”, ինչպէս կը տեսնուի մին զկողմանս, կը դնէ, իսկ միւսը զկոնք. յունարէն բառն անակլիտոն, կը նշանակէ կոթնաթոռ, ընկողմելու կոթնելու տեղ, “զկողմանս ընթերցուածին մէջ կարելի է գուշակել թէ թարգմանիչը նախնաբար “ընկողմանիլ”, կամ “ընկողնիլ”, բային որ եւ իցէ մէկ ձեւը գործածած է եւ կամ “ընկողին անկողին բառը, իսկ “կոնք ի ընթերցուածը կը մնայ անմեկնելի: Յունարէն էպիթասու ի դիմացն կը յարմարի խարիսխ, պատուանդան քան թէ ձեղուն: Ամբողջ խօսքին յունարէնն է՝ տէնուս անտօն շունչուս արշուրուն, չափ անակլիտոն անտօն շրինսու, էպիթասու անտօն ուրֆուրդ. M “ի սէր զստեր սցն երուսաղէմին = մշակու առծու թէ թուրան լերուսակին, այլ Հ ունի՝ “տարածեալ զսէրն ի զստերաց երուսաղէմի”:

Գլ. Դ. 3. ZM “իրբեւ զւար կարմիր ևն շրթունք քո”, Z “իրբեւ զթել որդան են շրթունք քո”, առ սպարտուն ու չօքքանուն չինդ տօն. սպարտուն = լար. սպարտուն թել, բարակ, փոքրիկ չուան, չօքքանուն ելած է չօքքանուն կարմիր (coecus tinctorius). մինչ Մը “կարմիր թարգմանելով գոհացեր է: 4. M “շինեալ ի թալպիսվլո”, Z “որ շինեալն է ի թալպիսվլո”, յունարէնի հետ իրբեւ յատուկ անուն կը գործածուի մինչեւ երբայցերէնն է՝ ունիթիլ որ կը նշանակէ = “շինեալ է իրբեւ զամրոց, = ասորերէն է = “շինեալ է իրբեւ զամրոց...”: M “Եւ ամենայն աշտեայք կամ նետք զօրաւորաց կամ սպառազինաց. Հ ամենայն նետք սպառազինաց, այսպէս եւ AD մինչ BCZ ո. “Եւ ամենայն աշտեայք զօրաւորաց, Որողինէսի մեկութեան մէջ կայ” և ամենայն նետք սրեալք սպառազինաց. յունարէնն է աւելի Հի նման ուժուու:

Յօլիծ տան ծսնաւան: 6. “Մինչեւ տիւն նուազեսկէ”, այսպէս MZ մինչդեռ A, “տիւն պայծառացին. BC “տիւն ծագեսկէ”, տեսնել այս մասին Բ. զԼ. 16: “Եւ միով քառամանեակ պարանոցաւ քով. Հ աւ միով քառամանեակաւ պարանոցի քո”, մինչ ըստ յունին ըլլալու էր “միով քառամանեակաւ զպարանոցաւ քով”, 8. M “Եկ հարսն ի Լիբանանէն”, Z յունարէնի նման “Եկ հարսն ի Լիբանանէն, եկ այսր ի Լիբանանէն”, Գ. 8. M “ի սկզբան հաւատաց”, Z “ի զինոյ հաւատաց”, յ. ձոր ձրչից Պիտեաչ. Ամանա (հաւատաք) լեռն է: M “Ի լերանց ընծուց եւ ի մայրեաց առեւծուց”, յունին նման Z հակառակ կը շրջէ “ի մայրեաց առեւծուց եւ ի լերանց ընծուց”, M “Յրտացուցեր զթել քոյր մեր հարսն”, = էկարծնաւուսուս դիման, ձեւէլքից մօն. յունարէն մի քանի ձեռագիրներ՝ 247, 157, 159, 300 ունին ձեւէլքի դիման, չարծածու բառին սարկական եւ նմանողաբար թարգմանութիւնն է՝ սրտացուցանեմ, բուն իմաստն ու ընտրելաց ոյն թարգմանութիւնն է “խանդակաթ առնեմ”, կամ ինչպէս Z ունի “սրտակաթ արարեր զթել քոյր մեր հարսն, սրտակաթ արարեր զթել միով ակամի քով”; 10. M “Քանզի գեղցկացան ստինք քո ի գինւոյ”, 11. MZ “Մեղք կաթեցուցանեն շրթունք քո քոյր իմ հարսն”, նման է Աի. իսկ միւս բնագիրներն “քոյր իմ” չունին: 13. MZ Ասէի եւ ասորերէնի պէս ունին եղակի: M “Առաքումն քո”, Z “պատգամաւորութիւն քո”, յունարէն ձեւութուու օսու. M “հանդերձ պտղով ծառոց”, Z “հանդերձ պտղովք մրգաբերաց”, յունարէնն է՝ հանդերձ պտղով մրգաբերաց յուն. Թ. 106ը Zի պէս: 13. Մինչ Մ խնդրու դիմացը “քըքում”, կը դնէ, Z ը չրօչոսի դիմաց:

Գլ. Ե. 1. M “զպտուղ” ըստ յունին եւ ոչ “զպտուղ” Zի համեմատ: M “Էջ ի պարտէղ իմ քոյրն իմ հարսն”, Z “Մտի ի պարտէղ իմ քոյր իմ հարսն” = էլսդիրաց մօն ձեւէլքի մօն նման պարագայ. “Մտին պէտք է ուշ զել “մուտ ի պարտէղ իմ”, M “կթեց զմուռու”, Z հանդոյն յունին “զմուռու իմ”, M “կաթամի”, Z եւ յունարէնը “կաթամի իմով”: 3. M “Լուացի զոս իմ. զիարդ աշտեցուցանեմ զնա”, Z „աղտեղցից զնոսան”, յ. պատ մօն անտօն: 7. M “Կտին զիս պահապնք պարսպացն”, Z “Կտին զիս պահապնք պասպէս եւ յունարէնը: 9. M “Զինչ

Են: 9. Մ շինեսցուք ի վերայ նորա մարտկոցու. Զ ա... մահարձանս. ի շառական պահանջան: 12. Մ շաղարք Սողոմոնի եւ երկերիւրք պահապանաց, զպառուղ նորան. Զ ... երկերիւրք պահապանաց, որ պահեն զպտուղ նորան. յունալէն՝ երկերիւրք ի պահողաց զպտուղ նորան: 13. Մ այլք անսան քեզ, զայն քո լսելի արա ինձն. Զ այլք անսան քեզ, լսելի արա ինձ զբարբառ քոն. երկուքն ալ սիալ թարգմանած են, ըստ յունարէնի է՝ “Այլք անսան ձայնի քում, լսելի արա ինձն: Բայց յօն չ ունի “այլք լսեն զձայն, լսելի արա ինձն”:

Երդ Երգոցի հայերէն թարգմանութեան վերջը Զեռագիրներու մէջ ընդհանրապէս եւ հրատարակութիւններու մէջ կը գտնուի “Գիտացի թէ մարմին զօրացուցանէ զմանկութիւն...” 6 համարով հատածը: Ընդհանրապէս ըսի օրովհետեւ մեր Ծ ձեռագիրը չունի: Երբայցերէն բնագրին եւ ասորական, եթիուպական, յունարէն, արաբերէն ու լատիններէն թարգմանութիւններու վերջն ալ չտեսայ այս կտորը, գէթ ինձի ծանօթ օրինակներուն մէջ չկար: Մեր հրատարակութեան մէջ ձեռագիրներու հետեւելով զայն պիտի հրատարակեմ:

Այս բոլոր օրինակներն աչքի առջեւ ունենալէ յետոյ կարելի է այժմ Երդ Երգոցի հայերէն կրկին բնագիրներու թարգմանութեան արժէքի մասին որոշ գաղափար մը կազմել: Մ ձեռագիրն ունի շատ մը լեզուական խորթիւններ, սակայն թարգմանչական քիչ զբիպակներ. Մի բնագրական պակասները կը ընու Զօհրապեանի հրատարակութիւնը որ աւելի լաւ թարգմանութիւն մ'ունի, սակայն ամէն արատէ զերծ չէ: Ինձի ծանօթ մի քանի ձեռագիրներ (ABCDH) երբեմն Մի եւ երբեմն Հի կը հետեւին: Երբեմն ալ անոնցմէ անկախ սիալ կամ լաւ ընթերցուածներ ունին: Եթէ մեզ ծանօթ ձեռագիրներու վրայէն վերականգնեալ բնագիր մը Երդ Երգոցի յօրինուի, Սողոմոնի այս գերբը շատ քիչ սիալներ կ'ունենայ եւ կ'ըլլայ հրաշակերտ շէնք մը: Ինչպէս կը տեսնուի թէ թարգմանիչը եւ թէ սրբագրիչը կամ երկորդ թարգմանը բնագրին իմաստին ու հոգւոյն խորը թափանցած են եւ այնպէս բառերու զանազանութիւն ու ընտրութիւն ըրած են. շատ անգամ սիալնու երկիւղէն պաշարուած՝ յունարէն ասութիւններու կապուած են հաւատարմօքէն, երբեմն ալ ինքնին աւելի

լաւ բացատրելու համար փոքրիկ յաւելումներ ըրած:

Այս իրողութիւնները նկատելէ վերջ կարելի է Երդ Երգոցի թարգմանութիւնը ոչ նուազ յաջող գործ համարիլ:

ԵՐԳ ԵՐԳՈՑԻ ԿԱՐՄՐԱԳՐԵՐԸ

Երդ Երգոցը ոչ թէ զանազան կտորներէ կազմուած է, այլ միակտուր հիւսուածք մըն է, ինչպէս կը ցուցնեն խորագիրը եւ երգերու ներգաշնակութիւնը: Հօս ընթերցողին առաջ կը պարզուի գեղցիկ տեսարան մը, ուր կ'ըլլան լսելի անցյալ միմունցներն ու քնքուշ գեղցիկանքները մաքուր հոգիններու: Երգի այսպէս ըսելու համար գերակատարաններն են Սոմիացի հարսը, Սողոմն փեսան, անոնց եղբայրները, Երուսաղէմի գուստինները եւ օտարական մը: Որպէս զի գերելն իրարու հետ չխառնուին — երբեմն մարդ կը շփոթի եւ չի գիտեր թէ հարսին բարբառը թէ փեսային ձայնը կը լսէ — կարմրագրով նշանակուած են անձինքները: Յունարէն ամէն Ս. Գիրք չունի այս տեսակ կարմրագիր մինչեւ հայերէնի մէջ ամէն Երդ Երգոց կարմրագիրներով կ'առաջնորդէ ընթերցողը: Հօս համեմատութեան կ'առնուին միայն Մ ձեռագրի եւ Զօհրապեանի ընկալեալ բնագրին կարմրագրերը եւ կը համեմատուին յունարէնի հետ: Միւս ձեռագրերու կարմրագրերը, ու անոնց տարբերութիւնները հրատարակութեան մէջ կարելի ետեսնել:

Գ. Ա. 1. Մշ Հարսն ասէ. ՆԱ հարսն: 3. Մ Հարսն պատմէ աւրիորդացն. Զ աւրիորդացն պատմէ Հարսն վասն փեսային զոր ինչ շնորհեաց նմա = Ա: 4. ՄՇ Աւրիորդք փեսային տան զանուն հարսինն, աւ նεաνιւետ տարբարութիւնները հրատարակութեան մէջ կարելի ետեսնել:

Գ. Ա. 1. Փեսայն ցիւր անձն եւ ցհարսն ասէ. Ա փեսայն ցիւր անձն, ապա 2. ի մէջ կը կցէ եւ ցհարսն, մինչդեռ Մ հօս կը գնէ կրկին փեսայն ցհարսն ասէ. Զ չունի: Զ մինչ Զնի նման ունի Հարսն ցփեսայն ասէ Մ կը գրէ ցփեսայն հարսն դարձուած: 6. Ա ցհարսն փեսայն. Մ եւ Զ չունին: Զ լուան զձայն փեսային եւ ասեն. Մ Հարսն լուեալ զձայն փեսային ասէ. Ա աշշօւն տան նորբարութիւն (փառդ) դ նորբարութիւն: 11. Ա Արի եկու յառաջ Այ կը գնէ փեսայն: 15. Զ եւ Ա ցաւրիորդան փեսայն ասէ զայս ինչ. Մ փեսայն ցաւրիորդան Գ. Գ. Զ գտեալ զփեսայն ասէ. Մ չունի:

յունարէնին մէջ կայ: 5. ՀՆ Զաւրիորդսն երդը լունց նեցուցանէ երկրորդ անգամ հարսն. Մ լոկ՝ հարսն ասէ: 6. ՀՆ փեսայն վասն հարսինն ասէ Մ աւրիորդքն ասեն: 7. Մ աւրիորդքն ասեն. Հ աւրիորդքն ասացին զայս ինչ. յշնը չունի: ԳԼ. Դ. 1. Մ փեսայն ցհարսն ասէ. Հ փեսայն ասէ, յունարէնի մէջ չկայ: 9. Մ աւրիորդք ցհարսն ասէ. Հ եւ յօյն չունին: Այնը կարծէ 10ի կարմրագրին համար: ԳԼ. Ե. 1. Տ. իջտէն յառաջ դ նսմփդ աւեւտաւ տու բրա ուա չաւթի ո նսմփօս աւտու. Հայերէնին մէջ չկայ: 2. Մ հարսն զգոյ զձայն փեսային. Հ հարսն զգոյ փեսային բախել զգուռնն. Տ դ նսմփդ էօնթեւ տու նորփուն քրունտաւ ուու տին ջորան. ՄՀ փեսայն ասէ. Տ դ նսմփդ դաձ մինչ Տ օ նսմփօս: 10. Մ հարսն պատասխանի տայ. ՀՆ հարսն նշան տայ զեղբօրորդւոյն զինչ ք էր: 17. Մ Դստերքն Երուսաղէմի ցհարսն ասեն. ՀՆ հարցանեն դստերք Երուսաղէմի ուր անց եղբաւրորդի նորա: ԳԼ. Զ. 1. Մ հարսն ասէ. ՀՆ պատասխանի տայ հարսն (եւ ասէ): 9. Դստերքն եւ թագուհին ասեն. ՀՆ դստերք եւ թագուհ. Տիք տեսին զհարսնն եւ երանեցին նմա: ԳԼ. Ե. 1. Մ փեսայն ասէ. Հ ցդստերսն եւ ցթագուհ. Տիսն փեսայն զայս ինչ ասէ. Այնը եւ Տ. ԳԼ. Բ. 5. Դստերք Երուսաղէմի եւ թագուհին ասեն, այսպէս Մ իսկ ՀՆ զանց կ'առնուն Երուսաղէմին ինի աւ ծուշաւերէ չաւ թաս: Լուսում աւ ու տու նորփուն ուուան. Մ փեսայն ցհարսն ասէ Տ փեսայն զայս ինչ ցհարսն Այուն. փեսայն:

Յառաջբերութիւններս երեւան կը հանեն թէ Զ. Զ. Հ րապեանի ընկալեալը քիչ տարրեւ լուռեամբ Codex Sinaiticusի (=Տ = 01) կարմրագրերու հարազատ թարգմանութիւնն ունի, մինչ Մը բաւականաչափ կը խոտորի:

Հ. Հ. ՈՍԿԵԼԻՆ

ՊԵՐՍՎԱՀՅՑ ՆՈՐԵԳՈՅՆ ԱՇՈՒՂՆԵՐ

(Ե-Ռ-Հ-Ա-Վ-Ե-Ա-Հ-)

Բ.

ԱՇՈՒՂ ԱՌԵՍՎԱԿԵՐՊԻ*

Պարսկաստանի Սպահան նահանգի Զահարմահալ գաւառում, մի ընդարձակ գաղտնալուած է մի փաքրիկ գիւղ, որ զարդարաներով, գեղեցիկ պարտէզներով եւ քչքչան ջուլալ առաներով. Դա հայաբնակ Ալիվան է, գաւառի ամենահին գիւղերից մէկը, որ հիմնուել է Շահ-Աբրամի օրով, 1670 թուին: Բանակիները բեկորներն են այն մեծ գաղթականութեան, որ տեղի ունեցաւ 17րդ դարում, 1606 թուին, Շահ-Աբրամի ձեռքով. Գիւղը այժմ բաղկացած է 50 տնից, 206 շնչով, որ պարապում են հողագործութեամբ եւ մասամբ. Էլ անասնապահութեամբ:

Ահա այս գիւղում է ծնուել աշուղ Ալշահվերդին 1820 թուին, մի աղքատ ընտանիքի ծոցում: Մրա հայրը, Վարդանը, գիւղի ոանջրաբ-մշակներից մէկը, թէեւ առանձին ուսում չի ունենում, բայց լինում է ուսման արժէքը գնահատող մի մարդ: Նա իր որդուն յանձնում է գիւղի քահանային, որ իր ժամանակի գրագէտներիցն էր: Ալլահվերդին նրա մօտ սովորում է գրել կարգալ եւ նրանից էլ ստանում է իր դաստիարակութիւնն ու ուսումը: Այդ տարրական կրթութեամբ էլ փակումը է նրա դպրոցական ըջանը: Այնուհետեւ սակայն Ալտահվերդու առաջ բացում է մի նոր դպրոց, դա աշուղական դպրոցն էր: Այդ ժամանակա- ըջանում ամբողջ Զահարմահալում յայտնի էր աշուղ Յալթուն օղլին, որ աչքի էր ընկնում ոչ միայն իր գրադիտութեամբ, այլ եւ աշուղական ձիքով: Ալլահվերդին աշակերտում է նրա մօտ, կազմակերպում նրա ձեռքի ներքո եւ նրանից սովորում է աշուղութեան արուեստը: Ապա աշուղութեան շնորհի ստանալու համար, ինչպէս

* Ալլահվերդու կեսմսի եւ երգերի շատ համառու մի վերուծութիւնը հաստաբակներ ամենազի մէջ (1922, Էջ 381-385 և 436-437): Այսուհետեւ ասկայն աշուղի մասին ծնոր թիրն ուրանոր աղքիւթներ և վահանաներ: Այժմ հիմանական բարեփոխութեան և նմանակենու կենսազարդ տուեաներն ու երգերի վերուծութիւնը, այս եմ ընծայում, պարսկանա նորագու աշուղները շարժին մէջ: Առաջին անգամ այսուն նու լոյս տեսնում Ալլահվերդու տասնկարը, Դավթարից մի կողը՝ աշուղի ծնուազրին երեւ նմայց եւ նրա երգերը նոր քուզայի բարբառով: